

QARAQALPAQ TEATR KÓRKEM ÓNERININ TIYKARSHÍSÍ-ÁBDIRAMAN ÓTEPOV

Biybinaz Bakhieva – oqıtıwshı

*Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat instituti Nókis filiali
“Aktyor sheberligi” kafedrası*

Tayanış sózler: “Tań nuri” truppa, “Jezdejan”, “Sháleke bay”, qaraqalpaq kórkem óneri, “Ábdiraman orıs”.

Ключевые слова: Группа “Тонг нури”, “Жездежан”, “Шалеке бай”, “Каракалпакское искусство”, “Абдираман русский”.

Key words: "Tań nuri" troupe, "Jezdejan," "Sháleke bay," Karakalpak Art, "Abdiraman rus".

Qaraqalpaq teatrınıń dáslepki jaǵdayı júdá awır keshken. Tiykarınan hayal-qızlardıń teatr saxnalarında joqlıǵı hám de hayal-qızlardıń saxnada rol oynawı úlken tosqınlıqlarǵa ushraǵan. Sol sebepten dáslepki spektakllerde hayal qızlarımızdıń rollerin er adamlar atqarǵan. Usınday etip birinshilerden qaraqalpaq saxnasında hayallardıń ornına hayal bolıp rol oynap qaraqalpaq saxna óneriniń rawajlanıwına úlken úlesin qosqan aktyor, Qaraqalpaq teatrına tiykar salıwshılardıń biri Ábdiraman Óteпов - Qaraqalpaq kórkem óneri tariyxında jarqın bet ashqan, el arasında óziniń pıdayılıǵı, potencialı hám óshpes saxnalıq shıǵarmaları menen hámmemizge belgili.

Qaraqalpaqstanda teatr ónerin tuńǵış baslawshılardıń biri, dramaturg, aktyor hám rejissiyor Ábdiraman Óteпов 1905-jılı Qaraqalpaqstan Respublikası, Qońırat rayonında, ápiwayı diyqan shańaraǵında dúnyaǵa kelgen. Jaslıǵınan xalıq awızeki dóretiwshiligine, muzıka hám saxna kórkem ónerine qızıqqan. Ábdiraman jas bala waqıtlarında ákesi Ótep Aral teńiziniń shıǵıs jaǵalawına kóship kelip, balıq óndiriwshı bay Bereznakiyge balıqshı bolıp jallanadı hám baydıń qol astında jumıs isleydi. 1916-jılı Ábdiraman endi ǵana 10 jas waqtında ákesi qaytı boladı hám erte ákeden jetim qaladı. Solay etip ol er jete kele orıs tilin ádewir mengerip, evropasha kiyine baslaydı. Sonıń ushın adamlar oǵan “Ábdiraman orıs” degen laqapta beredi. 1920-jılı Ábdiraman Qońıratqa qayıp keledi hám kórkem háweskerler dógereklerine belsene qatnasadı.

1920-1930-jıllar Qaraqalpaqstanınıń mádeniy turmısında túpkilikli ózgerisler baslanǵan dáwir boldı. Sovet hákimiyatınıń ornatılıwı menen sawatsızlıqqa qarsı gúres, jańa turmıs tárizin úgıt-násiyatlaw hám xalıqtı mádeniy-agartıwshılıq jaqtan oyatıw háreketleri teatr kórkem ónerinde de óz kórinisnı taptı. Teatr ápiwayı tamasha emes, al xalıqtı tárbiyalawshı, sanasın oyatıwshı qural sıpatında qaralǵan. Áne usı sociallıq fon Ábdiraman Óteпов sıyaqlı dóretiwshiler jetisip

shıǵıwına sebep boldı. Olar teatrı xalıqtıń dardı hám tileklerin saxnaǵa alıp shıǵıw quralı sıpatında qabil etti. Dáslepki jumısı xalıq arasında dramalıq toparlar, yaǵnıy dógerekler shólkemlestiriw menen baslaǵan. Ol kórkem ónerdi tek tamasha sıpatında emes, al xalıqtı oqıtıw, tárbiyalaw, oyatıw quralı dep bilgen. 1922-1924-jılları xalıq arasında kishi saxna kórinisleri turmıstan alınǵan jaǵdaylardı sáwlelendiriwshı spektakller menen shıǵa basladı. Ol Qońırattaǵı teatr dógerekleri ushın “Jezdejan”, “Zindan”, “Jasırın móldek”, “Hásiret ishında”, “Jalqaw diyqan”, “Asxana” atlı óziniń dáslepki saxnalıq shıǵarmaların, sonday-aq qosıqların jaza baslaydı hám bul shıǵarmaları jáne de usı sıyaqlı intermediyaları hám kishi kólemlı piesaları menen bayıǵan. Bul piesalar arqalı ol xalıqtı oylandırdı, kúldirdi, tárbiyaladı. Hár bir shıǵarma óz dáwiriniń áhmiyetli mashqalalarına juwap edi. Ol tek aktyor emes, al rejissiyor hám saxnalastırıwshı sıpatında da belsene isledi. Jaslardı oqıttı, sabaqlar ótti, saxna mádeniyatın joqarılatıwǵa xızmet etti. 1925-jılı Sorkol bolısı poshtasınıń xatkeri bolıp júrip, awıllıq jerlerde drama dógereklerin shólkemlestirgen. 1927-jıldıń gúzinde ol Tórtkúlge keńes xızmetkerlerin tayarlaytuǵın qısqa kursqa oqıwǵa jiberiledi. Tórtkúlde ol “Tań nuri” milliy truppası menen jaqınnan tanısadı hám onıń islerine belsene qatnasadı. Zarip Fatıxovich Qasımov muǵallımshılık jumısına ketkennen keyin 1927-jıldıń 25-sentyabrında Ábdiraman Óteпов truppasınıń kórkemlik basshısı etip tayınlanadı.

1925-jılı “SHáleke bay” atlı 1 aktlı pyesasın dóretdi. Bul pyesa xalıq arasında turmıshlıq, kúlkili hám ibratlı syujetleri menen belgili bolıp ketti. 1930-jılı bul shıǵarma dramaturg tárepinen jańa redaksiyada qayta islenip, “Teńin tapqan qız” atlı kóp aktlı muzikalı drama payda boladı. Bul qaraqalpaq teatrınıń saxnasında bir neshe mártebe qoyılıp, xalqımızdıń súyip tamashalaytuǵın shıǵarmasına aylanǵan. Á.Óteпов óz shıǵarmalarında xalıq turmısın, jámiyettegi

özgerislerdi, ádillik hám haqıyqatlıq gúresin sáwlelendirdi. Bul shıǵarmada xalıq turmısındaǵı teńsizlik, sawatsızlıq, hayal-qızlardıń sociallıq ornı sıyaqlı áhmiyetli máseleler kóterilgen. Ásirese, “Teńin tapqan qız”da hayaldıń óz huqıqı ushın gúresi, jańasha kózqaraslar hám eskilik qaldıqlarına qarsı gúres anıq súwretlenedi. Usı shıǵarmalar arqalı Ótepov tamashagóydi tek kúldiriw emes, al oylandırıw, jámiyetlik pikir oyatıwdı maqset etken. Ábdıraman Ótepov rejıssyor sıpatında spektakllerdı saxnalastırıwda xalıq awızeki dóretiwshiligi, xalıq qosıqları hám dástúriy muzıkalardan belsene paydalanǵan. Ol saxnada tábiyilik, turmısqa jaqınlıq, xalıqshıl obrazlar jaratıwǵa umtılǵan. Sonday-aq, jaslardı saxna mádeniyatına úyretiwde qatań, biraq qızǵın usıldı qollanǵan. Ol aktyorlıq sheberligin asırıw, obrazga kiriw, sóylew ústinde islew sıyaqlı táreplerge ayrıqsha itibar qaratqan. Ol milliy ruwxı, tildi, úrp-ádeti hám muzıkanı saxnaǵa alıp shıqtı. Tilekke qarsı, Ábdıraman Ótepvtıń ómiri qısqa boldı. Ol 1934-jılı barı-joǵı 29 jasında dúnyadan ótti. Biraq ol bul qısqa ómirinde qaraqalpaq teatrına pútkil ómirin baǵıshladı. Ol tiri bolǵanında, búgingi qaraqalpaq kórkem óneri jáne de bay hám kóp reńli bolar edi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Qallıbayev T. (1981). Qaraqalpoq teatr san’ati tarixi. – Nukus: Qaraqalpog’iston nashriyoti.
2. Toxtamuratova M. (2005). Qaraqalpoq dramaturgiyasi taraqqiyoti. – Nukus: Fan.

REZYUME. Usı maqalada qaraqalpaq teatrınıń qalıplesiwindegi dáslepki qıyınshılıqlar, ásirese hayal aktrisalardıń jetispewshiligi menen baylanıslı mashqalalar jarıtılǵan. Usı qıyın sharayatta teatr kórkem óneriniń rawajlanıwına sheksiz úles qosqan, saxna jumısınıń baslanıwında pidákerlik penen xızmet etken aktyor, dramaturg, rejıssyor hám jámiyetlik ğayratker - Ábdıraman Ótepvtıń ómiri hám dóretiwshiligi keńnen sáwlelendirilgen. Ol qaraqalpaq teatrınıń dáslepki tiykarın salıwshılarınıń biri sıpatında xalıq arasında kórkem óner arqalı tárbiya, aǵartıwshılıq hám mádeniyattı en jaydırıwǵa umtılǵan. Maqalada Ótepvtıń saxnalıq shıǵarmaları, olardıń mazmun-mánisi, sociallıq áhmiyeti, sonday-aq, onıń rejıssyorlıq hám ustazlıq jumısı haqqında da tolıq maǵlıwmatlar berilgen. Ózi qısqa ómir súrgenine qaramastan, ol qaraqalpaq saxna kórkem óneriniń rawajlanıwında tereń iz qaldırǵan ullı kórkem óner ğayratkeri sıpatında tariyxta óz atın qaldırǵan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье освещаются первоначальные трудности в становлении каракалпакского театра, особенно проблемы, связанные с нехваткой актрис. Широко освещена жизнь и творчество актёра, драматурга, режиссёра и общественного деятеля Абдирахмона Утепова, внесшего неоценимый вклад в развитие театрального искусства в этих сложных условиях и самоотверженно служившего в начале своей сценической карьеры. Будучи одним из первых основателей Каракалпакского театра, он стремился распространять воспитание, просвещение и культуру среди народа посредством искусства. В статье представлена подробная информация о сценических произведениях Утепова, их сути и содержании, социальной значимости, а также о его режиссерской и наставнической деятельности. Несмотря на свою короткую жизнь, он оставил свой след в истории как великий артист, оставивший глубокий след в развитии каракалпакского сценического искусства.

SUMMARY. This article highlights the initial difficulties in the formation of Karakalpak theater, especially the problems associated with the shortage of female actresses. The life and work of the actor, playwright, director, and public figure Abdirahman Uteпов, who made an invaluable contribution to the development of theatrical art in these difficult conditions and selflessly served at the beginning of his stage career, are widely covered. As one of the first founders of the Karakalpak theater, he strived to spread

education, enlightenment, and culture among the people through art. The article provides detailed information about Utepov's stage works, their essence, social significance, as well as his directorial and mentoring activities. Despite his short life, he left his mark in history as a great artist who left a deep mark on the development of Karakalpak stage art.